

Milan Drápala

**Historikova klikatá cesta (za) soudobými
dějinami**

Text (životopisný) o Vilémovi Prečanovi

Historikova klikatá cesta (za) soudobými dějinami

Jsou lidé, kterým stačí jeden život, aby si s ním nevěděli rady a promarnili ho. Jiným vydají jejich zájmy, úkoly, do nichž se pustili, a příčinnost hned na životů několik. Vilém Prečan se občas přiznával k pocitu, jako by postupně prožil více různých životů. První připadal na jeho léta učenická, tovaryšská a čas odborného i lidského dozrání, jenž se kryl s dobou pražského jara. Do druhého byl uvržen poté, co ztratil možnost působit jako historik a stal se pro režim nastupující „normalizace“ *personou non grata*. Třetí prožil v Německu jako exulant. A čtvrtý, ten současný, započal návratem svobody do Československa. Začínat každý nový život, vybudovat jeho existenční základy, rozvinout jeho možnosti, dát mu smysl vyžadovalo odvahu, cílevědomost, vytrvalost a nasazení. Vilém Prečan je měl a uměl své životy bohatě vyplnit. A nebyl-li jeden z nich k žití, ale jen k přežívání, dokázal ho odmítnout a vydat se jinými cestami.

Jako tomu v bohatě vyplněných životech bývá, i v těch Prečanových se spojuje několik různých příběhů, které jsou svědectvím, nebo spíš ztělesněním jeho osobní kontinuity a lidských vlastností. V první řadě je tu příběh historika, který zprvu dává svůj talent a síly do služeb budování zdánlivě lepšího komunistického světa, postupně se vymaňuje z iluzí, jež nesly výraznou generační pečeť, a vydává se cestou nezávislého myšlení s osobním ručením za poznanou historickou pravdu, umíněně trvá na svém právu vykonávat povolání, které je jeho volbou a vášní, a nakonec pomáhá psát novou kapitolu českého a československého dějepisectví ve svobodných poměrech. Ruku v ruce, ale také ve vzájemném napětí s tím je příběh veřejného intelektuála, který cítí potřebu i povinnost být aktivně spoluúčasten na tom, kam se ubírají osudy jeho země, nést kříž na trh ve veřejných polemikách a neváhá dát přednost leckdy nevděčné práci pro zlepšení poměrů před vlastní profesí. Pak je tu příběh podvojně česko-slovenské identity a vzájemnosti, který se datuje od první profesní štace v Bratislavě hned po studiu přes intenzivní spolupráci a styky se slovenskými kolegy v letech šedesátých, který se projevuje v celoživotním badatelském zájmu o slovenské protifašistické povstání a porozuměním pro slovenské problémy a který došel symbolického ocenění v podobě Mezinárodní ceny Slovenské akademie věd, jež byla Prečanovi udělena jako prvnímu Čechovi. Tento příběh má i svou neodlučnou dimenzi intimní, totiž v dlouholetém manželském vztahu s paní Helenou, rozenou Mihalyakovou – „Prečanovou Salivarovou“, jak kdysi výstižně poznamenal Jan Křen – bez níž by Vilém Prečan nejspíš neuskutečnil mnohé z toho, co se mu podařilo; a také v životním přátelství s filozofem a politologem Milanem Šimečkou, „přítelem nejvěrnějším“, jak jej Prečan nazval v jednom ze svých dopisů. A je tu ještě příběh mimořádné solidarity a spolupráce přes hranice zadrátované vlasti mezi československým disentem a exilem v sedmdesátých a osmdesátých letech, vzájemné výměny, či spíše pašování informací, doma zakázaných textů a dalších kulturních statků, jejichž nitky se tak často na exilové straně sbíhaly u Viléma Prečana a jejichž plodem i ohniskem bylo Československé dokumentační středisko nezávislé literatury ve frankenském Scheinfeldu; znovu tento příběh poutavě ožívá v nedávno vydané knize vzájemné korespondence mezi Vilémem Prečanem a Václavem Havlem. S koncem komunistického režimu se pak začal psát příběh soudobých dějin jako nově zformovaného a institucionalizovaného oboru, u jehož počátku Prečan stál jako *spiritus agens*.

Prečanova životní dráha se začala odvíjet 9. ledna 1933 v Olomouci. Vyrůstal v rodině lékaře Františka Prečana a Elvíry, za svobodna Fornůskové. Dětství prožíval nejprve v Olomouci, po rozvodu rodičů a novém matčině sňatku pak v Bystřici nad Pernštejnem. Od roku 1943 navštěvoval reálné gymnázium v Novém Městě na Moravě, po přestěhování do Brna o dva

roky později pokračoval na reálném gymnáziu v Brně-Husovicích. Po válce byl vyznamenán medailí Za zásluhy jako pomocník partyzánského oddílu Prokopa Holého v Bystřici nad Pernštejnem, jeho matka působila v odboji po celou válku. Ona i Prečanův nevlastní otec tehdy vstoupili do komunistické strany a také pod tímto dojmem se utvářela Vilémova příští politická orientace. Byl aktivní v Českém, později Československém svazu mládeže, vystoupil z katolické církve, v srpnu 1951 byl přijat za kandidáta KSČ a o tři roky později se stal jejím členem.

Po maturitě se rozhodoval mezi studiem chemie a společenských věd, nakonec od 1. října 1951 začal studovat Vysokou školu politických a hospodářských věd v Praze. V této líní nové marxistické inteligence, kterou prošla řada jeho pozdějších kolegů-historiků, se posléze specializoval na obor dějin KSČ. Historii jako svému životnímu povolání propadl během třetího ročníku díky povinné praxi v archivu, studium archivních dokumentů ho tehdy uchvátilo. Základům historického řemesla se vyučil zejména u profesora starších českých dějin Františka Kavky, který pozitivně ovlivnil jeho budoucí vědeckou dráhu. Diplomovou práci (pod vedením historika a pozdějšího básníka Zbyňka Hejdy) psal o politice KSČ v polovině třicátých let. Absolvoval v červnu 1955 a jako promovaný historik od září nastoupil na umístěnku coby odborný asistent na katedře marxismu-leninismu Vysoké školy technické v Bratislavě, odkud záhy přešel na stejnou katedru Lékařské a farmaceutické fakulty Univerzity Komenského. Zde zanedlouho – ve společnosti pozdějšího a o něco zkušenějšího celoživotního přítele Milana Šimečky – zažil první hluboký politicko-ideologický otřes. Po letech vzpomínal na své rané iluze: „Milan Šimečka mně tehdy několik měsíců před dvacátým sjezdem řekl: ‘Já se těším na to zemětřesení v Moskvě.’ Tehdy, nepřipraven na něco takového, jsem odpověděl: ‘Milane, prosím tě, neztuj. Jsou věci, které jsou svaté.’“ Když se svatozář kolem Stalina začala rozplývat, mezi kritickými hlasy pochybovačů o oficiálních vysvětleních zazníval už i Prečanův. K tomu se přidal ještě jeden důležitý moment: Prečan si našel v Bratislavě družku na celý život, která měla věru daleko k ideálu soudružky oddané věci komunismu – pocházela totiž ze slovenské katolické, režimem existenčně pronásledované rodiny. Prečanovým se pak narodily tři děti, dcery Noemi a Berenika a syn David.

Od října 1957 nastoupil Prečan jako aspirant v oddělení nejnovějších československých dějin Historického ústavu Československé akademie věd v Praze. Jeho školitelem a vedoucím oddělení byl dogmatický historik Václav Král, který toto místo opustil až za druhé vlny destalinizace v roce 1963. Zde se Prečan začal zabývat československými dějinami ve čtyřicátých letech 20. století, studoval v pražských a slovenských archivech a publikoval první články a recenze v odborných časopisech. V roce 1961, už jako vědecký asistent ústavu, publikoval knihu *Slovenský politický katolicizmus pred februárom 1948*, kterou v březnu 1962 obhájil jako svou kandidátskou práci. Sám ji s odstupem let zhodnotil lakonicky: „...bol to bastard: výsledky slušného archívneho výskumu, pobabrané dobovou propagandou.“ Prečan se v ní opíral mimo jiné o výpovědi zatčených činitelů Demokratické strany, o jejichž pravdivosti byl přesvědčen.

Následující roky novopeceného vědeckého pracovníka Historického ústavu vyplnila především práce na dvou velkých edicích dokumentů, k politickému vývoji v Československu ve čtyřicátých letech a ke Slovenskému národnímu povstání. S tímto druhým tématem vstupoval Prečan také na půdu odborných a publicistických polemik vedených ve snaze oprostit interpretace slovenského povstání od ideologických dogmat (v dubnu 1966 se tak ocitl ve sporu s jejich strážcem Václavem Králem, když odmítl jeho hanlivou „opožděnou recenzi“ na „povstalecké“ memoáry donedávna proskribovaného Gustáva Husáka). To už se mezitím v roce 1963 stal šéfem Prečanova oddělení Milan Otáhal (k jeho kolegům dále patřil třeba Karel Bartošek a Karel Kaplan), a právě od tohoto průlomového roku se začal odvíjet šířeji založený emancipační pohyb v československé historiografii, na němž se podílel i

Prečan (otevřeně to v onom roce deklaroval například článkem „História a kult“ v bratislavské *Pravdě*). Poté co roku 1965 vyšla ve dvou dílech osmisetstránková edice *Cesta ke Květnu: Vznik lidové demokracie v Československu*, na níž Prečan spolupracoval se třemi dalšími autory, zkraje roku následujícího se jeho práce na druhém tématu zúročila v základní edici dokumentů *Slovenské národní povstanie* v rozsahu 1300 stran, kterou Vilém Prečan dodnes pokládá za svůj největší odborný individuální výkon. S kolegy z oddělení se tehdy také účastnil kolektivní práce na čtvrtém dílu *Přehledu československých dějin*, který byl sice koncem desetiletí odevzdán do tisku, nicméně nikdy už nevyšel.

Postupně se mu otevíraly badatelské cesty do zahraničí; nejprve do Sovětského svazu a Polska, v roce 1966 už i do západoněmecké Mohuče a napřesrok do archivů v Západním Berlíně a Koblenci. Nové poznatky o mezinárodních kontextech slovenského povstání hodlal využít v seriálu článků v časopise *Kultúrny život*, po první části bylo však pokračování z příkazu Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska zastaveno. Na jaře 1968 pokračoval v archivním výzkumu v Bonnu a v Koblenci a završil jej na podzim ve Freiburgu. Poprvé také publikoval studii v zahraničí, když do západoněmeckého sborníku přispěl textem o nacistické politice vůči Slovensku. Toto studium a pobyty ve Spolkové republice se staly základním mezníkem v Prečanově profesním životě.

V jeho odborném zaujetí silně rezonovala témata, jež přinášel aktuální společensko-politický vývoj. Tak v sérii statí v časopise *Reportér* analyzoval poválečný vývoj a současný stav česko-slovenského státoprávního uspořádání. Spravedlivé řešení vztahů mezi Čechy a Slováky na základě rovnoprávnosti přitom podmiňoval perspektivou důsledné demokratizace politických poměrů. Jeho nejdůležitější počín z té doby je ovšem spojen s intervencí armád Varšavské smlouvy v srpnu 1968: pod redakčním vedením Viléma Prečana a Milana Otáhalu vznikla v Historickém ústavu publikace *Sedm pražských dnů: 21.–27. srpen 1968*, systematicky dokumentující reakce institucí a obyvatelstva během prvního týdne okupace v hlavním městě. Dokumentace, známá pod názvem *Černá kniha*, vzbudila mimořádný ohlas doma i v zahraničí, vyvolala ale také v prosinci protestní diplomatickou nótu sovětského vedení. Jejím sestavovatelům udělilo kolegium historie ČSAV v dubnu 1969 svou výroční cenu; v červenci 1970 jim však vynesla také trestní stíhání, které bylo po různých peripetiích v Prečanově případě definitivně zastaveno až o deset let později.

V květnu a červnu 1969 pobýval Prečan ještě jako stipendista na St. Antony's College v Oxfordu; na druhou část pobytu už ale nemohl vyjet, protože mu úřady v září zabavily cestovní pas. A pak začalo jít do tuhého. V dubnu 1970 byl Prečan propuštěn z Historického ústavu; formálně v důsledku reorganizace, při níž bylo zrušeno oddělení nejnovějších dějin. Vzápětí byl vyloučen z komunistické strany. Nastalo složité shánění zaměstnání a starosti o živobytí, dostavily se deprese ze stále se utahujících šroubů. V roce 1971 ještě vyšla poslední Prečanova edice dokumentů *Slovenské národní povstanie: Nemci a Slovensko 1944*, tím se však jeho publikační možnosti uzavřely. Zároveň během čtyřměsíčního vyšetřování kvůli přípravě *Černé knihy* absolvoval jako obviněný z „pobuřování“ sérii šestnácti výslechů. Od května 1971 Prečan nastoupil jako topič v motolské nemocnici, v následujících letech pracoval také jako uklízeč, pomocník ve skladu, vrátný a šatnář. Prostřednictvím socioložky Jiřiny Šiklové se zapojil do distribuce exilové literatury a snažil se informovat zahraniční veřejnost o represích ve společenských vědách, například v seriálu publikovaném pod pseudonymem v letech 1974–1976 v římských exilových *Listech*. Spolu s Karlem Kaplanem a Aloisem Svobodou zde také v létě 1974, k pátému výročí Husákova nástupu do vedení země, publikovali anonymní prohlášení domácí opozice. Po domovní prohlídce v dubnu 1975 Prečan jen šťastnou shodou okolností unikl připravovanému zatčení. V srpnu pak adresoval účastníkům Světového kongresu historických věd v San Francisku otevřený dopis upozorňující na pronásledování historiků v Československu, který byl na kongresu

a v západních médiích prezentován spolu s brožurou *Acta Persecutionis*, obsahující seznam postižených kolegů.

Čas sžíravé nejistoty, profesní beznaděje a ubíjející nemohoucnosti podnikat něco smysluplného však přál sebereflexi a upevňování charakteru, rodila se z něj empatie vůči podobně či hůře postiženým a klíčily zárodky příštích plánů. Dovídáme se o tom ze soukromých dopisů, které si Prečan psal s Milanem Šimečkou a jež později částečně vyšly německy v exilu pod názvem *Die Sieben Jahre von Prag 1969–1976: Briefe und Dokumente aus der Zeit der „Normalisierung“*). Svůj prožitek z jistého osobního přerodu v jednom z nich vyjádřil slovy: „Stále více dospívám k závěru, že doba, jež přišla, byla pro mne spíše blahodárná. (...) Pomohla mi najít mou vlastní cestu, individualizovat se, přestat být jen součástí nějakého ‘kolektivu’: posílila mé tíhnutí k svobodě a nezávislosti. Snad to lze nazvat posledním, rozhodným přetržením pupeční šňůry, která mě vázala ... k tomu, co lze pro zjednodušení nazvat komunismem.“ Jindy Šimečkovi, uvažujícímu nad délkou lhůty vyměřené současnému marasmu, napsal: „Myslíš někdy na ty, kteří to počítali od 15. března 1939 nebo zase od 25. února 1948? Kolik se jich nedočkalo, těch ‘poúnorových’! Kolik lidských nadějí a osudů bylo zmařeno v nejlepším rozletu... Co o nich doopravdy víme?“ (Sám pak v exilu pomáhal ke sblížení „osmašedesátníků“ s „poúnorovými“ na sympoziu „vítězů a poražených“ z února 1948 ve Frankenu.) V dalším listu do Bratislavy pak líčil prorocký sen o tom, jak zakládá v Praze Ústav pro soudobé dějiny... Sen, který se měl za necelých dvacet let se vším všudy vyplnit!

Svou tíživou situaci se Prečan nakonec rozhodl řešit žádostí o vystěhování z Československa do Spolkové republiky. Cesta, která se mu zdála bez návratu, nastala 11. července 1976. Odjížděl s odhodláním dělat co nejvíce ve prospěch těch, kteří zůstali doma. Na mysli mu tanulo například vytvoření instituce, která by byla jakousi pokladnicí kulturních hodnot vznikajících v rezistenci či prostě mimo sféru oficiality v Československu a o níž před odjezdem debatoval s některými přáteli. Čin, který jeho touze pracovat pro domov podstatně vycházel vstříc – a který by svým vysvobozujícím účinkem nejspíš zvrátil i jeho rozhodnutí emigrovat, kdyby byl přišel dřív – přinesl již Nový rok 1977, kdy se zrodilo společenství Charty 77.

Už v srpnu 1977 Prečana zdejší úřady zbavily československého občanství pod záminkou, že v londýnských *Timesech* kritizoval domácí politické poměry. S rodinou žil první tři roky v dolnosaské vesnici Eddesse, od konce roku 1979 pak v Hannoveru. Do roku 1978 čerpal stipendium Nadace Alexandra von Humboldta, které získal již v roce 1969. Pod vedením ředitele Ústavu pro soudobé dějiny v Mnichově Martina Brozsata si našel jako nové badatelské téma „Československo v evropské politice spojeneckých velmocí v předvečer studené války (1943–1948)“ a prováděl výzkum v archivech v Anglii a Spojených státech. Zasluhou profesora Karla Bosla pak získal grant, díky němuž mohl do konce roku 1980 působit jako vědecký pracovník mnichovského Collegia Carolina, poté na další rok čerpal stipendium Nadace Friedricha Eberta v Bonnu. Vystupoval na setkáních katolického sdružení Opus bonum ve Frankenu, v osmdesátých letech hostoval na historických konferencích v Jeruzalémě, Londýně, Washingtonu, New Orleansu, Marburgu nebo italské Cortoně, publikoval v exilových i zahraničních časopisech a sbornících, pracoval na monografii, v níž chtěl systematicky zužitkovat výsledky svého archivního bádání.

Vědeckou činnost však Prečan čím dál víc provozoval jen „v kradeném čase“ (jak později nazval publikovaný výběr ze svých tehdejších textů). Navázal spolupráci s českými exulanty, zejména s Jiřím Pelikánem a Pavlem Tigridem, při zajišťování oběhu exilové a samizdatové literatury mezi Československem a Západem a v souladu se svým předsevzetím začal shromažďovat výsledky československé nezávislé kultury. Po vystoupení Charty 77 se dlouhodobě věnoval její historicko-politické reflexi, podpoře a osvětlování významu československého disentu. V roce 1980 sestavil sborník *Acta creationis*, přinášející průřez

nezávislým dějepisectvím v Československu, který byl prezentován na Světovém kongresu historických věd v Bukurešti v srpnu téhož roku. Od roku 1983 se datovala Prečanova úzká spolupráce s Václavem Havlem, jejímž výsledkem bylo mimo jiné uspořádání dvou knižních souborů Havlových textů pod názvem *O lidskou identitu* a *Do různých stran*. Za necelých čtrnáct let v exilu Prečan editoval patnáct publikací (z toho šest vyšlo anglicky). Jen jedinou takřikajíc věnoval sám sobě – zmíněnou knížku korespondence se Šimečkou – v ostatních se dal do služeb jiným autorům, a zejména věci československého disentu a nezávislého písemnictví: čtyři publikace byly věnovány Chartě, o dvou havlovských souborech již byla řeč, tři byly zasvěceny nezávislé historiografii a politickým reflexím, dvě dokumentovaly stav lidských práv a kultury v Československu, další zaznamenávala lednové demonstrace v roce 1989 k Palachovu výročí, byla mezi nimi knížka o pražském jaru 1968 a také masarykovský sborník.

Od roku 1979 se Prečan podílel na přípravách ke vzniku nové německé instituce, která se měla stát střediskem pro studium disentu a nezávislé literatury na východ od železné opony a v níž doufal najít nové vědecké zaměstnání, vynaložená energie mu však tentokrát přinesla jen zklamání; nakonec nebyl ani pozván ke konkurznímu pohovoru, se zdůvodněním, že na daném místě by byl pro instituci příliš exponovanou osobou vzhledem k možné propagandě pražského režimu. „U ledu“ se tím načas ocitla i Prečanova myšlenka na zřízení exilového dokumentačního centra. Až v lednu 1986 přišla pomoc z Washingtonu, když americká nevládní organizace Národní nadace pro demokracii (*The National Endowment for Democracy*) poskytla na takovýto projekt dotaci. Prvního března 1986 tak bylo založeno Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, Prečan se stal jeho kustodem a v listopadu se s rodinou a svými sbírkami přestěhoval do bavorského Scheinfeldu, do budovy, kterou k tomu účelu poskytl na svém zámku Karel Schwarzenberg. Provozování střediska se pak všestranně věnoval v posledních třech letech svého exilu, vydal několik jeho publikací a spolu s Janem Vladislavem jako předsedou spolku střediska a Jiřím Grušou jako místopředsedou v letech 1987–1989 také tři ročníky čtvrtletníku *Acta*.

Náhly návrat svobodných poměrů do vlasti přinesl Prečanovi příležitost uskutečnit dávný sen. Z iniciativy Historické komise Občanského fóra byl po předběžných jednáních v lednu 1990 pověřen, aby založil Ústav pro soudobé dějiny Československé akademie věd. Po více než třinácti letech se vrátil do Prahy a 16. května 1990 ho Prezidium ČSAV jmenovalo ředitelem – ve funkci setrval do června 1998. Za tuto dobu se Ústav pro soudobé dějiny stal institucí respektovanou v domácím i zahraničním vědeckém světě. Prečan jej pojímal jako institucionální základnu pro etablování oboru soudobých dějin v Československu (respektive České republice) a náplň jeho činnosti koncipoval jako základní historický, interdisciplinární výzkum československých dějin od roku 1938 v evropském a světovém kontextu. Tomuto úkolu sloužil také čtvrtletník *Soudobé dějiny*, který ústav vydává od roku 1993 a jež Prečan řídil první dva roky společně s Emanuele Mandlerem a v letech 1995–1999 sám. Mimo časopis reprezentuje práci vykonanou v ústavu za Prečanova působení v ředitelské funkci více než sto padesát publikací. Prečanovou péčí uspořádal Ústav pro soudobé dějiny několik velkých mezinárodních konferencí: „Vnitřní faktory sovětizace střední a východní Evropy 1944–1948“ v září 1993 v Opočně, „Československý únor 1948, předpoklady a důsledky doma a ve světě“ v únoru 1998 v Praze a při příležitosti desátého výročí pádu komunistického režimu „Demokratická revoluce v Československu 1989–1990“ v Praze v říjnu 1999.

Zároveň Prečan nadále řídil Československé dokumentační středisko nezávislé literatury a v letech 1992–1999 každoročně pořádal v Scheinfeldu odborné konference, takzvaná Schwarzenberská setkání. Staral se o postupnou transformaci ČSDS na domácí nestátní badatelskou instituci pro dějiny antitotalitní rezistence v komunistické éře: v roce 1995 byla v Praze založena Nadace ČSDS, jež se v prosinci 1998 přeměnila na obecně prospěšnou společnost s názvem Československé dokumentační středisko, v září 2000 se jeho

sbírky přestěhovaly do Dobřichovic, v červnu 2002 do Prahy a roku 2003 byly převedeny do Národního muzea jako samostatný a nedělitelný celek. Středisko zorganizovalo v Praze mezinárodní historické konference „Helsinský proces a zhroucení komunismu“ (v červnu 2005) a „Život a dílo H. Gordona Skillinga“ (v květnu 2012) u příležitosti nedožitých stých narozenin známého kanadského historika, vydává *Ročenku ČSDS* a další publikace. V srpnu 2000 Prečan zorganizoval a řídil kulatý stůl „Otevření archivů a dějiny mezinárodního komunismu 1990–2000“ na Světovém kongresu historických věd v Oslu. Od svého návratu vydal dalších patnáct publikací, nepočítáme-li drobnější dokumentární edice. Mezi nimi je třeba zmínit alespoň trísvazkovou kompletní edici dokumentů Charty 77, na níž se s ním podstatně podílela Blanka Císarňovská, dále edici depeší amerického velvyslanectví v Praze z podzimu 1989, antologii textů z exilového časopisu *Skutečnost* s názvem *Hluboká stopa* anebo publikace přibližující život a dílo jeho přátel a významných osobností, jako Bedřicha Loewensteina, Johanna Wolfganga Brügela, Jana Vladislava nebo Jiřiny Šiklové.

Na základě profesorského řízení na Univerzitě Palackého v Olomouci byl Vilém Prečan s platností od 1. května 2005 jmenován profesorem historie. Za svůj vědecký a společenský přínos obdržel řadu ocenění: Cenu ČSAV za popularizaci vědy za rok 1991, Cenu za literaturu Bavorské akademie krásných umění pro rok 1993 (za činnost ČSDS), 28. října 1998 mu prezident Václav Havel propůjčil Řád Tomáše Garrigua Masaryka III. stupně za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva, dále byl vyznamenán Pamětní medailí Františka Palackého Akademie věd ČR za zásluhy ve společenských vědách za rok 1998, Medailí ministra školství, mládeže a tělovýchovy I. stupně za rok 1999, Mezinárodní cenou Slovenské akademie věd za rok 2001, Pamětní medailí Karla Kramáře z rukou premiéra České republiky za rok 2009 a Vyznamenáním Zlaté lípy z rukou ministra obrany za rok 2012.

Vilém Prečan si v šedesátých letech vydobyl renomé především jako historik slovenského povstání. S téměř půlstoletým odstupem uvedl, že motivací k volbě tohoto tématu pro něj byla hlavně dvě nezpracovaná traumata: již zmíněná ideologicky zatížená kniha o slovenském katolicismu a vlastní důvěra v opodstatněnost obvinění z takzvaného slovenského buržoazního nacionalismu proti Husákovi a jeho údajným společníkům; také naivně věřil, že důkladnou dokumentární edicí postaví hráz případným dalším falzifikátorům těchto událostí. V letech devadesátých se sebekritickým akcentem poznamenal, že i „ti nejosvícenější mezi českými a slovenskými historiky publikujícími tehdy o povstání byli ještě v zajetí schémat výkladu a pseudotázek nastražených předtím komunistickou propagandou jako pasti na pravdu“. Týkalo se to zejména marginalizace či ideologicky předpojatého vnímání úlohy nekomunistického odboje v povstání. Tato omezení se ovšem už nevztahují na rozsáhlou Prečanovu studii o Tisovu režimu ve vztahu k nacistickému Německu, jejíž první část otiskl časopis *Historie a vojenství* v roce 1969 a druhou pak až po dvaceti letech. V exilu mu povstalecké téma téměř znechutil jeho karikovaný obraz produkovaný domácími režimními historiky-propagandisty. Přesto sepsal ještě novým výzkumem fundovanou studii o vztahu Britů a Sovětů k povstání, v níž kromě objevené faktografie dospěl k poznání o zásadní neslučitelnosti velmocenského pohledu strategií velkých válečných operací se záměry a potřebami autonomních aktérů podobných odbojových akcí.

Prečanova exilová historická studia se většinou odvozovala z jeho nového projektu „Československo a velmocí na prahu studené války 1943–1948“. V tomto kontextu se podrobněji zabýval například proměnami stranickopolitického systému v uvedeném období, strategií komunistů v boji o moc, britskou politikou vůči Československu nebo geopolitickým postavením země po válce. Kladl si přitom aktuální situaci konturované otázky po historických diskontinuitách, které rozrušily český, respektive československý demokratický politický projekt a mentalitu a z nichž rostlo podhoubí poučného totalitního režimu, po

alternativách české politiky směřující do jeho pastí a po tragických paradoxech politiky „menšího zla“ a pozitivěch „čestné porážky“ (symbolem politiky „menšího zla“ se mu stal Gustáv Husák, o němž chtěl v tomto pojetí již na prahu „normalizace“ sepsat srovnávací studii s Jozefem Tisem; prezident prvního slovenského státu mu v ní vycházel lépe). Tyto Prečanovy úvahy byly zřejmě inspirovány mimo jiné texty Jana Tesaře o české společnosti a politice v počátcích německé okupace, které ještě stačily vyjít na konci šedesátých let. Zjištění, k nimž Prečan dospěl, se týkala mimo jiné povážlivé geopolitické nezakotvenosti Československa po válce, respektive nezájmu západních mocností angažovat se v jeho prospěch a uplatňovat v tomto prostoru své zájmy, nebo koncepční jednostrannosti československé politiky, která vše sázela na kartu spojenectví se Sovětským svazem a trvalé spolupráce mezi Východem a Západem. Později k nim přibyla poválečná stigmatizace německou hrozbou jako faktor, který zaháněl demokratické politiky do národního obranného houfu spolu s komunisty a znemožňoval jim vnímat, jak na obzoru roste docela jiné nebezpečí. Dobovou aktuálností byl nesen i pozoruhodný esej napsaný ke dvacátému výročí pražského jara a přednesený na konferenci v italské Cortoně, v němž Prečan upřel pozornost mimo mocenské sféry, na československou společnost, její vzepětí i kapitulaci. Odmítl mimo jiné pověstnou tezi o „společenské smlouvě“ mezi občany a „normalizačním“ režimem, když příčinu všeobecné rezignace shledal v selhání reformněkomunistických politiků, jež sovětsí okupanti využili k tomu, aby se stali hrobaři vlastního projektu „socialismu s lidskou tváří“.

Nová a navýsost aktuální agenda Prečanovi vyvstala se vznikem Charty 77. Svůj vztah k ní vyjádřil slovy: „Charta je domovem, do něhož lze patřit i přes vzdálenost kilometrů.“ Stal se v jedné osobě jejím archivářem, kronikářem, vydavatelem, tlumočnickem, vykladačem i obhájcem. V prvotním nadšení v jejím vystoupení spatřoval vedle základního morálního rozměru také naději na obrodu společnosti a posléze i politickou změnu. Po čtyřech letech toto očekávání ohodnotil jako iluzi, naprosto přesně ale usoudil, že „podnět ke změnám přijde odjinud než z hnutí za lidská a občanská práva; nebudou tedy výsledkem bezprostředního vlivu a působení Charty, VONS, nezávislého písemnictví všeho druhu. Avšak kvalita těchto změn v budoucnu bude spoluurčována výsledky přípravné práce v onom období znehybnění a zmrtnění...“ Jak prozrazuje korespondence s Václavem Havlem, Prečan nevnímal Chartu nekriticky. Různohlas jejích proudů mu občas zněl příliš disonantně, podívoval se, když někteří aktivisté vydávali prohlášení k obecným nebo vzdáleným otázkám světové politiky, v čase překotných změn v sousedních zemích se mu zdálo, že by měla přeci jen rozhodněji vstoupit na politický terén. Po obnově demokracie se pak stal, lze-li to říci takto pateticky, jedním ze strážců odkazu Charty, jež se snažil aktualizovat i jako poselství morálního rozměru v politice. Tento postoj, zachovávající však respekt k historickým faktům, také vedl Prečanovo pero, když se s vervou pustil do sporu o význam Charty s Milanem Otáhallem. Lze říci, že dissent, a především Charta, se vedle demokratické revoluce ve střední a východní Evropě staly od devadesátých let ústředními tématy Viléma Prečana jako historika. Opomenout nelze ale ani jeho práce na poli nezávislé historiografie, česko-slovenských vztahů nebo nově československého exilu.

Pro Prečanovu historickou práci je charakteristické intenzivní propojování činnosti ediční, dokumentační a interpretační. Vychází vždy z co nejdůkladnější znalosti pramenů a usiluje o jejich všestranné posouzení. Je pronikavým analytikem, jeho soudy bývají střízlivé a věcné. Uvažuje v širokých souvislostech a jeho myšlenkové vhledy nepostrádají hloubku. K historickým aktérům, o nichž píše, přistupuje s empatií, neuhýbá však před jejich hodnocením. Ví z vlastní zkušenosti, jak je pro historika těžké proplouvat mezi Scyllou pozitivistické iluze přísně objektivní vědy a Charybdou pokušení ideologicko-politické legitimizace, a právě proto se mu to daří. Historik má být podle jeho přesvědčení především strážcem historického kontextu, protože historie je permanentním bitevním polem současníků, kteří své problémy a ambice s oblibou oblékají do historických kostýmů.

Málokdy se stane, že si autor tak výstižně zrecenzuje vlastní dílo, jako když se Vilém Prečan snažil postihnout osobní jednotící vlákno svých textů z doby zakázanosti. Dovolím si ocitovat jeho slova, jež lze vnímat také jako jeho konfesi historika: „všechny [texty] byly tak či onak spjatý s mým vlastním, snad mohu říci nejbytotnější hledáním kořenů a ohledáváním možných východisek pro budoucí osudy země, z níž pocházím... Chtěl jsem se dobrat příčin toho, co jsem považoval za opakovaná selhání české společnosti na cestě k politické dospělosti, vyznat se sám pro sebe v tom, co mě sociálně determinovalo při mém vstupu do života a co poznamenalo mě a část mé generace... Zabývá se vztahem historiografie a moci, peripetiemi českého dějepisectví, chtěl jsem dozajista pochopit a pojmenovat příčiny vlastního intelektuálního bloudění. (...) Potvrdilo se mi, co jsem zatím věděl jen z literatury a co jsem dosud nebyl s to reflektovat jako vlastní hluboký prožitek, totiž že historie může pomoci společnosti i jednotlivci najít odstup od sebe sama a vyrovnat se s vlastní minulostí, aby přestala být traumatem, aby se s ní dalo žít. Pochopil jsem, že historie může být lékem, hledáním orientace, patočkovskou péčí o duši, že pomáhá vymanit se ze zajetí minulosti, jež člověka dohání a plete se mu pod nohy tak dlouho, dokud se s ní v hluboké pokoře neusmíří.“

V souvislosti s *Černou knihou* Vilém Prečan poznamenal: „Má-li člověk hodně velké štěstí, jednou za život se mu dostane příležitosti podílet se na něčem, co ho přerůstá a co ho přetrvává...“ Myslím že existence Ústavu pro soudobé dějiny a Československého dokumentačního střediska svědčí o tom, že se to může poštěstit i vícekrát.

Milan Drápala